

## КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЗАСІБ ВИЯВЛЕННЯ ЗМІСТУ КОНЦЕПТІВ *DEATH*, *TOD* ТА *СМЕРТЬ*

Концепт *СМЕРТЬ* належить до однієї з основних філософських, релігійних та онтологічних категорій і є властивою усім народам світу в будь-яку історичну епоху, а таналогічні мотиви можна виявити у кожному етнокультурному просторі, літературі та мистецтві.

Актуальність дослідження полягає в застосуванні компонентно-культурологічного аналізу дефініцій до вивчення універсальних концептів *DEATH*, *TOD* та *СМЕРТЬ* у британському, німецькому та українському лінгвопросторах.

Метою дослідження є зіставний компонентно-семантичний аналіз словникових дефініцій концептів *DEATH*, *TOD* та *СМЕРТЬ*.

Предметом виступають поняття *DEATH*, *TOD* та *СМЕРТЬ* у семантичній експлікації.

Низка досліджень присвячена розгляду концепту *СМЕРТЬ* у багатьох мовних картинах світу у різних векторах та аспектах: С. С. Тронько [11] аналізує польову структуру концепту *смерть* на матеріалі німецької воєнної прози, Л. В. Федорюк [12] досліджує засоби вербалізації зазначеного концепту в українській літературі ХХ–ХХІ століть, водночас І. Б. Іванова [7] розглядає фразеологічні одиниці, які містять компонент «смерть».

Аналіз лексичного значення слова «смерть» є необхідною умовою опису однойменного концепту, оскільки значення імені концепту своїми системними семами передає певні ознаки, що утворюють концепт, хоча це завжди лише частина змістового концепту.

В основі методу компонентного аналізу лежить теза про те, що значення слова – це упорядкована структура множини елементарних одиниць (семантичних множників, що диференціюють одиниці).

У компонентному аналізі багатозначних слів зазвичай використовується введений А. І. Смирницьким термін ЛСВ (лексико-семантичний варіант) [8]. Лексико-семантичні варіанти слова різняться своїми лексичними значеннями, причому різниця між цими значеннями не виражається у їх звукових оболонках; вони утворюють змістову структуру одного слова. Лексико-семантичний варіант є двосторонньою одиницею: це єдність матеріального знака (тобто звукової, графічної оболонки) та елементарного лексичного

значення. Іншими словами, ЛСВ як елементарна лексична одиниця – це сукупність усіх граматичних форм слова, співвіднесених з одним із його значень.

У цій роботі описано перебіг та результати поетапного компонентного аналізу понять DEATH, TOD ТА СМЕРТЬ, метою якого є встановлення змісту і динаміки вербалізованих ними концептів та виявлення ізоморфних і аломорфних рис.

Унаслідок аналізу словникових визначень концептів DEATH, TOD ТА СМЕРТЬ були виявлені основні ізоморфні параметри досліджуваного концепту в англійській, німецькій та українській мовах:

1) припинення функціонування живого організму (людини, тварини), припинення біологічного обміну речовин в організмі або його частинах;

2) кінець життя;

3) процес припинення життєдіяльності організму;

4) занепад, деструкція, припинення існування чого-небудь;

5) персоніфікація смерті: англ. *a personification of death, usually a skeleton or an old man holding a scythe* [1] ‘уособлення смерті, зазвичай скелет або старий чоловік із косою’, нім. ‘моторошна, похмура, жорстока постать, що уособлює смерть’.

Смерть в англійців найчастіше постає чоловіком, а не жінкою, – у вигляді Похмурого Женця, скелета в темному одязі і з косою в руках. Він може робити візити пішки, але частіше їздить верхи. У німецькомовному просторі смерть часто зображується у вигляді фігури-скелета з косою. В українській культурі традиційно зображують у вигляді старої кістлявої жінки з косою – Кирпи.

Семантичні компоненти, які є характерними лише для концепту DEATH, ґрунтуючись на аналізі дефініцій, наявних у тлумачних словниках:

1) вбивство: He had five deaths on his conscience [6] – На його совісті п’ять смертей;

2) відсутність духовного життя;

3) причина смерті: Drugs were the death of him [6] – Наркотики стали причиною його смерті.

До аломорфних семантичних маркерів лексеми СМЕРТЬ в українській мові слід віднести:

1. смертну кару: [Молодший римлянин:] Скоріше б вирок той! Чого марудять? [Клієнт:] Патроне, як гадаєш, що їм буде? [Молодий римлянин:]

Ну, звісно, смерть. [Клієнт:] Яка? [Молодий римлянин:] Яку присудять (Леся Українка, II, 1951, 513) [9];

2. заклик до помсти: Нехай мовчить! Доволі! Годі! Чого він вигороджує злочинця? Хто любить імператора – кричи: бунтівникові смерть! (Леся Українка, II, 1951, 535) [9].

Унаслідок проведеного компонентного аналізу були виявлені 5 спільних для англійсько-, німецько- та українськомовного простору ЛСВ: припинення функціонування живого організму, кінець життя, процес вмирання, персоніфікація смерті та занепад. Лише для концепту DEATH характерними виявилися семантичні компоненти, як-от вбивство, відсутність духовного життя та причина смерті, водночас для українського культурно-лінгвістичного етносу властиве сприйняття смерті як смертної кари та заклику до помсти.

### Література

1. Collins English Dictionary – Complete & Unabridged. *HarperCollins Publishers*. 2003. URL: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
2. Duden. Bildwörterbuch der deutschen Sprache / Hrsg. von der Dudenredaktion. 5, neu bearb. und aktualisierte Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zurich: Dudenverlag, 2000. 783 S. (Der Duden; Bd. 3).
3. Duden, Das große Wörterbuch der deutschen Sprache: In 10 Bd. / Hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion. 3, völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zurich: Dudenverlag, 1999. Bd. 7. S. 2881–3360.
4. Longman Dictionary of English Language and Culture. *Longman Dictionary of English Language and Culture*. 1992. 524 p. URL: <http://www.ldoceonline.com/>
5. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
6. Webster's New World Dictionary of the American Languages. *Webster's New World. College Dictionary* / ed. Agnes Michael. 2000. 559 p. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/>
7. Іванова І. Б. Фразеосемантичне поле «життя / смерть»: національні стереотипи та їх кореляції: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 198 с.
8. Смирницький А. Й. Значення слова. *Вопросы языкознания*. 1955. № 2. С. 11–53.
9. Словник української мови в 11 томах / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І. К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: [sum.in.ua/](http://sum.in.ua/)
10. Сучасний тлумачний словник української мови: для школярів, абітурієнтів, студентів, викладачів / уклад.: Л. П. Олексієнко, О. Л. Шумейло. Київ, 2006. 543 с.
11. Тронько С. С. Концепт TOD в німецькоязычній картині мира и его актуалізації в воєнній прозі: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Барнаул, 2010. 163 с.
12. Федорюк Л. В. Вербалізація образного складника концепту СМЕРТЬ в українській когнітивно-мовній картині світу. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. Vol. VI. 2018. С. 13–20.